

יד
מדר"י"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
פקודי
אדר שני ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

על מי כוונת הפסוק 'הנה עיני י"י אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה וגו' הנאמר בין פסוקי "חסדי" שקודם קריאת המגילה.

תשובה לגבי החשבון שבתפילת שמונה עשרה ישנן תרי"ג תיבות.

השלמה בעניין הרמז בצורת הביצה הכשירה שראשה האחד חד והשני כד. תלמידי חכמים צ"ל פקחים.

בעניין משחק שח-מט, ושאר משחקי קוביות וקלפים.

המשך בירור דין המאפה החדש לפסח ששמו "טריתא", האם ברכתו בורא מיני מזונות גם בקביעת סעודה, והאם יוצאים בו ידי חובת כזית בליל הסדר.

בדין שני מינים שברכותיהם שוות שהאחד פוטר את השני, חידוש הרשב"א כי אינו בדין שיפטור אינו חשוב את החשוב דרך גררא, דברי כף החיים על כך, ומסקנת מרן שליט"א דאמרינן סב"ל. ובעניין הגרשז"א ובעל תורה שלמה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 486

השיעור מוקדש להצלחת

בת-אל ברכה בת ראובן, ורעות בת שמואל, הצריכות זיווג הגון בקרוב.

רבקה חיה בת טלי, להצלחה ולבריאות.

הודיה בת ראובן, לירא"ש והצלחה בכל. יחיא בן ראובן, להצלחה וירא"ש.

המקום ב"ה ימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה ולברכה במהרה,

אכ"ר.

השיעור מוקדש

להצלחת בת-אל ברכה בת ראובן ורעות בת שמואל, הצריכות זיווג הגון בקרוב. רבקה חיה בת טלי, להצלחה ולבריאות.

הודיה בת ראובן, לירא"ש והצלחה בכל.

יחיא בן ראובן, להצלחה וירא"ש.

המקום ב"ה ימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה

ולברכה במהרה, אכ"ר.

על מי כוונת הפסוק 'הנה עיני יי' אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה וגו' הנאמר בין פסוקי "חסדי" שקודם קריאת המגילה.

חֲסֵדֵי יי, אֲזַכִּיר, תְּהִלַּת יי. כָּעַל, כָּל אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ, יי וישעיהו ס"ג, ז'. פסוק זה, וכן הפסוקים שאומרים אחריו, קבעו חכמי תימן הקדמונים לפתוח בהם את המגילה.

בהמשך אומרים, ובמלכות, אַחֲשׂוּרוֹשׁ. בְּתַחֲלַת, מַלְכוּתוֹ. כָּתְבוּ שְׁטָנָה, עַל יִשְׁבֵי יְהוּדָה, וִירוּשָׁלַם. אֵיךְ, אֶתְנֶךָ אֶפְרַיִם. אַמְגֹנֶךָ, יִשְׂרָאֵל [הושע י"א, ח']. משבחים את הקב"ה על אשר גומל חסדים טובים לעמו ישראל לאורך כל הדורות, בעבר בהווה ובעתיד. הקב"ה אוהב את עם ישראל, ומרחם עליהם, אפילו אם טעו ותעו בדרך. מסיים הפסוק ואומר, יַחַד נִכְמְרוּ נְחוּמֵי [הושע שם]. אומר הקב"ה כי מתגלגלים רחמיו על עם ישראל, וממילא עולה התמיהה, אֵיךְ, אֶתְנֶךָ אֶפְרַיִם. אַמְגֹנֶךָ, יִשְׂרָאֵל? לֹא יִתְכֵן.

אח"כ ישנו פסוק הטעון הסבר, הִנֵּה. עֵינֵי, אֶדְנִי יי. בְּמַמְלָכָה, הַחֲטָאָה. וְהַשְׁמִדְתִּי אֹתָהּ. מְעַל, פְּנֵי הָאָדָמָה. אָפֶס. כִּי. לֹא הַשְׁמִיד אֲשֶׁמִּיד. אֶת בֵּית יַעֲקֹב, נָאָם יי [עמוס ט', ח']. בדרך כלל כשקוראים את הפסוק הזה, בודאי מבינים כולם, וכך גם אני הבנתי בעבר, כי 'הממלכה החטאה', הכוונה היא לממשלת הזדון, מלכות הרשעה, אשר יש להעבירה מן הארץ. על דרך שאומרים בתפילות ימים נוראים, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ, ומלכות העליזה מהרה תעקור ותשבור. ממשלת הזדון, אלו אומות

העולם, הרשעים והכופרים, המצירים לעם ישראל. הקב"ה שם את עיניו על אומתם ואומר, וְהַשְׁמִדְתִּי אֹתָהּ. מְעַל, פְּנֵי הָאָדָמָה. אָפֶס. כִּי. לֹא הַשְׁמִיד אֲשֶׁמִּיד. אֶת בֵּית יַעֲקֹב, נָאָם יי. דהיינו, אותם הזדים יושמדו, אבל עם ישראל יהיה חי וקיים לנצח.

לכאורה זהו הפירוש הפשוט. אבל, פסוק זה כתוב בסוף ספר עמוס, ושם רואים במוחש מהפסוקים לפני ומהפסוקים אחרי, וכן פירשו כל המפרשים על הדרך, כרש"י ורד"ק, מצודת דוד ואבן עזרא, כי 'הממלכה החטאה' המכוון הוא דוקא למלכות אפרים, כלומר למלכות ישראל בכלל, אשר ירבעם בן נבט מלך עליהם, וכן שאר המלכים אחריו. על כל אלו אומר הקב"ה שישמידם. שמתי לב לכך בזמן האחרון, כשקראנו זאת ב"שילוש" אחרי תפילת שחרית.

ממילא צריך להתבונן בדבר, הלא כעת אנו מדברים על חסדי ה' וישועתו, ושמחים בהצלחת עם ישראל מגזרות המן. וכי עתה אנו שמחים לאידם של מלכי ישראל? והגם שהם היו רשעים, מה מקום להזכיר פשעם כעת? שנשמח לאידם ח"ו.

אפילו אם נאמר, עפ"י מה שאמרו שם המפרשים, כי 'הממלכה החטאה', הכוונה היא לבית המלכות לבדם, אשר הם חטאו והחטיאו את עם ישראל, וכמו שאמרו רז"ל [בזוה"ק דף ל"ו ע"ב], אי רישא דעמא זכאה, כולי עלמא זכאין. דהיינו, אם ההנהגה אינה מתוקנת, כל העם מושפע ממנה. כך אומר הקב"ה כי הוא ישמיד רק את בית המלכות לבדם, כלומר, את זרע הממלכה, וזהו שמסייג הכתוב ואומר, אָפֶס. כִּי. לֹא הַשְׁמִיד אֲשֶׁמִּיד. אֶת בֵּית יַעֲקֹב, נָאָם יי. אומר הקב"ה, כי אין קפידתו אלא על המלכות, אבל כלל העם אינו בכלל הגזירה. הראיה ממה שאמרנו מקודם, אֵיךְ, אֶתְנֶךָ אֶפְרַיִם. אַמְגֹנֶךָ, יִשְׂרָאֵל.

שערי יצחק – השיעור השבועי

נתנאל עמראן יצ"ו מעיר אלעד, הרב משה נריה יחיא בן רחמים יצ"ו מעיר מודיעין עילית, הרב נתנאל קרני יצ"ו מעיר בני ברק, והרב שר שלום יוספי יצ"ו מעיר בני ברק.

שימו לב, כי מבין המשיבים ישנם שלושה "חדדים", זהו אכן עניין חד. אני ממליץ עליהם את הפסוק [בראשית כ"ה, ט"ו], **חָדַד וְתִמָּא יְטוּר נְפִישׁ וְקַדְמָה**. 'חדד ותימא', בארמית תימא בפתח, הכוונה "תאמר". התחדד ותאמר.

והרי החשבון מכוון לפניכם. ישנם תשע עשרה ברכות. שלוש ברכות ראשונות, שלוש ברכות אחרונות, וי"ג אמצעיות. לכן נלך לפי הסדר. אמרנו כי חשבון התיבות מתחילת התפילה, ה' שפתי תפתח, ועד סופה, הן בסה"כ תרי"ג. ישנם שהגיעו לחשבון אחר, אך הנני מצרף את כל החשבונות ביחד, וזוהי ההצעה החלקה ביותר. היו כל מיני הצעות ואפשרויות אחרות, ונראה כעת לפי הסדר.

נקדים כי החשבון כעת הוא לפי ימות הקיץ. אדני שפתח תפתח וכו', ו' תיבות. ברכת אבות הראשונה, ט"ל תיבות. הברכה השנייה, עם מוריד הטל, מ"ז תיבות. סדר הקדושה, מאה ושבע עשרה תיבות. החשבון עתה אינו עולה לפי נוסח אתה קדוש דיחיד, אלא לפי הקדושה דציבור.

הברכה הרביעית, אתה חונן, י"ז תיבות. הברכה החמישית, השיבנו, ט"ז תיבות. הברכה הששית, סלח לנו, כ"א תיבות. הברכה השביעית, ראה בעניינו, י"ז תיבות. הברכה השמינית, רפאנו, כ"ג תיבות. הברכה התשיעית, ברכנו, לפי הקיץ, כ' תיבות. הברכה העשירית, תקע בשופר, כ"א תיבות. הברכה האחת עשרה, השיבה שופטינו, כ"ג תיבות. הברכה השתים עשרה, למשומדים, כ"ב תיבות. הברכה השלוש עשרה, על הצדיקים, ארבעים תיבות. הברכה הארבע עשרה, תשכון, י"ז תיבות. הברכה החמש עשרה, את

ברם זהו יכול להיות ישוב בדוחק. גם אפשר לומר עוד, כי **בְּאֵבֶד רְשָׁעִים רָנָה** [משלי י"א, י"ג], ועל כך השמחה. אבל אלו תירוצים שאינם נוחים לי, לפום רהטא.

את השאלה הזו לא נתרץ כעת, ונניחה לפניכם לעיון. הנני מעוניין לשמוע תירוצים על השאלה הזו, ומצפה לשמוע את הראשים הכדים והחדדים, הן מאותם המשתתפים עמנו פה, והן מכל השומעים אותנו, שיתנו תשובה ניאותרה על השאלה.

תשובה לגבי החשבון שבתפילת שמונה עשרה ישנן תרי"ג תיבות.

בינתיים, קיבלתי תשובה לשאלה אחרת, אותה שאלנו בעבר [בסוף שיעור מוצש"ק כי תשא], לגבי תפילת שמונה עשרה, כיצד יוצאים מספר תיבותיו כמנין תרי"ג?

ברוך ה', ממש התפעלתי, ולא האמנתי להיענות הגדולה. כל כך הרבה אנשים ישבו על הסוגיא הזו והתקשרו ובאו לפתור את הקושיא. לא אמרתי להם כי כבר השאלה נפתרה לפניכם, כיון שרציתי לשמוע את כל האפשרויות, כך שהעניין יתחדד ויתברר.

כל אותם העמלים על כך, הם בבחינת כדים וחדים. כי לבד ממה שהם ישבו ועמלו לעשות את החשבון, מחמת שקשה לדייק אותנו, ולהעמיד אותו על מנין תרי"ג במכוון, הם גם חדים בפקחות. דהיינו, הם היו צריכים "לשבת" ולדייק את החשבון, לעמול, וגם לחדד את השכל.

ברוך ה', תשעה אנשים נענו, ואלו שמותיהם הטובים, לפי סדר א' ב', רבי אבנר חדד יצ"ו מעיר נתניה, הרב אייל חדד יצ"ו ממושב אליכין, הבחור יאיר צדוק מהעיר בני ברק, הרב ישראל מאיר חדד יצ"ו מעיר בני ברק, הרב מיכאל עמראן יצ"ו מעיר רכסים, הרב

צמת, י"ד תיבות. הברכה השש עשרה, שמע קולנו, כ"ח תיבות.

נותרו לנו, עבודה והודאה וברכת כהנים. הברכה השבע עשרה, רצה, המכונה עבודה, ל"ח תיבות. הברכה השמונה עשרה, מודים, המכונה הודאה, ס"ד תיבות. הברכה התשע עשרה, שים שלום, מ"ז תיבות, כולל עניית אמן האחרונה, כי היא נאמרת לסיום הברכה.

כל אלו ביחד, סך שש מאות שלושים וחמש תיבות. אם נוריד את ברכת למשומדים, שהיא עם כ"ב תיבות, יישאר בדיוק שש מאות ושלוש עשרה תיבות. והטעם שברכת למשומדים אינה בכלל החשבון, כיון שהיא איננה מתקנת אנשי כנסת הגדולה, כנודע, ולא ניתקנה אלא בימי רבן גמליאל. מובן ממילא כי היא אינה מתקנת התפילה. לכן נקראת תפילת העמידה תפילת שמונה עשרה, ולא תפילת תשע עשרה.

בחורף, הברכות ארוכות יותר, כגון בברכת השנים, שמבקשים ותן טל ומטר, וכן אומרים בברכת אתה גבור, משיב הרוח ומוריד הגשם, שהם ארבע תיבות. לכן צריכים לעשות חשבון אחר.

וזה חשבון החורף. ברכה שנייה, מ"ח תיבות. אין מוסיפים את הקדושה, שהיא מאה ושבע עשרה תיבות. אבל מוסיפים את הפסוק שבסוף, יהיו לרצון, והוא סה"כ י' תיבות. וכן את אלהי נצור, שהוא עוד נ"ה תיבות. וכיון שאיננו מחשיבים את הקדושה, מוסיפים את ברכת אתה קדוש דיחיד, שהוא סך י"ד תיבות. כל אלו הם תרי"ד תיבות, והוא כמנין תרי"ג עם הכולל.

ברוך ה', השלמנו את תרי"ג התיבות לפי נוסח תימן. תדעו שהציעו אפשרויות רבות, כגון האם להחשיב את תחילת התפילה, ה' שפתי תפתח, או לא להחשיב. דנו על ההבדלים בין

הקיץ לחורף. גם על הקדושה דחזרת הש"ץ, או אתה קדוש דיחיד. היו כמה דרכים וכמה שיטות כיצד לעשות את החשבון. גם הסתפקו האם להכליל את ברכת למשומדים, או שלא להכלילה. וכן האם להחשיב את עניית אמן. גם הוצרכו לבדוק את בקשת יהיו לרצון הנאמרת פעמיים, האם להכליל את שניהם, או את אחד מהם, או שבכלל לא. היה אחד שהציע להכניס את מודים דרבנן בכלל החשבון, או גם את ברכת כהנים. ידידנו הרב ישראל מאיר חדד יצ"ו עשה חשבון תרי"ג, עד המלים וינחמנו בציון, כי הוא מעיקר עושה שלום.

נמצאנו למדים כי ישנם אולי עוד כמה דרכים ואפשרויות, בצירוף כמה שינויי נוסחאות שנמצאים בספרים ישנים. אך החשבון אשר מתקבל על הדעת ביותר, לפי הנוסח המקובל על-פי התכלאל עץ חיים של מהרי"ץ, ותורת אבות שנפוץ בזמנינו. הוא החשבון דלעיל, והנני מודה לכל העמלים אשר פענחו את הנושא האמור, יישר כחם, יהי שלום בחילם ושלוה בארמנותם. ממש שמחתי על עזרתם בדבר.

השלמה בעניין הרמז בצורת הביצה הכשירה שראשה האחד חד והשני כד. תלמידי חכמים צ"ל פקחים.

כבר הקדמתי כי בשביל לפתור את העניין הזה, צריכים צירוף של ראש חד, וראש כד. וזאת לפי מה שדיברנו [בשיעורים האחרונים] שבכשרות הביצה נרמז רעיון, כי בכדי לזכות לכתרה של תורה, צריכים ראש כד ומושב חד.

ושאלנו, הרי יתכן בביצה שתהיה טהורה, גם כאשר הצד הכד יהיה למעלה, והצד החד יהיה למטה. ובזה אין שום שבת לבעל תורה, אדרבה, לא טוב שראשו יהיה כד וראשו חד. הצענו אז תירוץ ואמרנו, כי גם בביצה יוצא מן התורנגולת הראש החד הראשון, ואחריו המושב הכד.

שערי יצחק – השיעור השבועי

בחזרה לשאלה דלעיל, במקום לחשוב מעצמנו על תשובה, הבה נשאל את התורה. במדרש הנקרא 'חופת אליהו רבה' ומובא בסוף ספר ראשית חכמה, והעליתיהו בס"ד במילי דאבות פרק שביעי דף רכ"ט ד"ה וממילא] כתוב בזה"ל, חמשה עשר דברים נאמרו בתלמיד חכם. ואלו הן. נאה בביתו, וחסיד בישיבתו, ערום ביראה, גם ביראת שמים צריכים להתנהל בפקחות, לא להיות "מרובעים", ערום בדעתו, ופיקח בדרכיו וכו', מפורש כי התלמיד חכם צריך להיות פקח. ממילא עיקר הדבר דלעיל אינו פשוט, כי אין כדאי לתלמיד חכם להתנהל בפעולותיו בתמימות.

והן אמת כי התלמיד חכם אינו צריך להתמצא בהוויות העולם, אבל אם בכל זאת בא לידו איזה נושא, הוא צריך לדעת כיצד להתייחס אליו בצורה מפוקחת בקו"ף, ומפוכחת בכא"ף.

בעניין משחק שח-מט, ושאר משחקי קוביות וקלפים.

דיברנו עוד אז, על מה שאמרו החכמים עצות טובות כיצד להתחדד בלימוד.

ישנם האומרים על המשחק שחמט שהוא מחדד את השכל, כי בו מתכננים מהלכים וכו', ועל ידו מתחכמים. אינני מכיר את המשחק הזה, אך כשהתעניינתי על דברים המחכימים, חקרתי גם על המשחק הזה, מהי החכמה הטמונה בו, והבנתי כי אכן צריכים להשקיע בו מחשבה רבה.

כדאי שתדעו כי בכמה ספרים מחו על הקלקלה היוצאת מהמשחקים הללו. בעל ראשית חכמה [שער הקדושה, פרק י"ב אות ט' – ט"ו, במהדורות החדשות] האריך לצעוק על הקלקולים היוצאים מזה, וז"ל, בכלל כת לצים, היא כת המשחקים בקוביא ושאר מיני שחוק, אע"פ שלא ישחקו להרויח מעות זה מזה, שיש בו משום גזל, יש בו משום שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה, הרי זה מושב לצים.

ידידנו הרב אסף חגבי יצ"ו, ממתפללי בית המדרש כאן, טען לי כי יש לו רעיון פשוט יותר. הא בדברי תורה, והא במילי דעלמא. בדברי תורה, צריכים כמובן ראש חד, וגם מושב כד. אבל במילי דעלמא, זקוקים להיפך, לראש כד ומושב חד.

ההבנה בדבר היא, כי כאשר מתעסקים במילי דעלמא, אל תהיה מדאי מחודד ומפולפל. וגם תשב על מושב חד, דהיינו, אל תשב ותתאמן להגיע להישגים גשמיים, אלא תהיה כצל עובר. אלו דברי הרב אסף יצ"ו, ויישר כחו. אמרתי לו, כי אחשוב על הרעיון שלו.

לגופם של דברים, אכן יש בדבריו כיוון טוב, אבל אינו פשוט כלל ועיקר, כיון שהיא נוגעת לשאלה כללית. איזה תלמיד חכם משובח יותר, תם או פקח? וביאור הדבר, ישנו סוג של תלמידי חכמים, שאינם מצויים בדורותינו כ"כ, אך הם היו בעבר לרוב. צדיקים ותמים. ומאידך ישנם תלמידי חכמים פקחים. מעתה צריכים לחקור, איזה תלמידי חכמים משובחים יותר?

שאלה מהקהל: כבר נכתב על יעקב [בראשית כ"ה, כ"ז], וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יָשֵׁב אֶהְלִים?

תשובת מרן שליט"א: יעקב לא היה תם כפי שאתה מבין, אלא גבר שלים. וכבר אמרו חז"ל עליו שאמר על לבן [עיין ב"ב דף קכ"ג ע"א], אם רמאי הוא, אחיו אני ברמאות.

בכל מקרה, דעו כי כיום אסור להיות תמימים. בזמננו מי שתמים, עלול למצוא את עצמו נופל בפת, השם ירחם.

אאמו"ר זצ"ל סיפר לי מעשה נחמד, וכיון שאינני זוכרו היטב לפרטיו, נספר רק את עיקרי הדברים. מישהו פעם ניסה לרמותו ומשכו בדברים וכו', עד שאמר לו אאמו"ר, "אני למדתי פרק ברמאות. אל תחשוב לעבוד עלי..." לא תצליח בכך.

ועוד כתוב שם, והמשחקים בקוביות ושאר מיני השחוק בחגים ובמועדים, אוי לנפשם, כי גמלו להם רעה, כי ימי המועדים הם ימי דין, כאמרם ז"ל, בד' פרקים העולם נידון, בפסח, על התבואה, בעצרת, על פירות האילן וכו'. ולכן ראוי להרחיק כל מיני השחוק, בין בחול, בין בימי המועדות וכו'.

אבל מאידך גיסא, היעב"ץ כתב צוואה לבניו, שהיא מעין הדרכה השקפתית [סידור יעב"ץ, שער ו', חלון ז']. וז"ל, זאת אדרוש לבית ישראל, וביחוד ליוצאי חלצי זרעם עד עולם, הנני משביעכם, אל חוקות הגוים אל תלמדו, שחוק קלפים פספסין וקוביאות והדומה להם, בסוד משחקים לא תשבו ולא תעמדו, חלילה חלילה. רק הרחק כמטחוי קשת, אפילו בחנם, השמרו לנפשותיכם מן השחוק, רבים השחתו בו כעובר חק.

רואים שהיעב"ץ ממש מתנגד למשחקים הללו, כפי שכתב בעל ראשית חכמה. ופשוט שאיננו מדברים כאן על הימורים וכיוצא באלו, רח"ל, אלא על המשחקים בסתם, לא על כסף ממש.

למרות זאת אומר היעב"ץ, אך דבר אחד אני מניח לכם לטיול ולהרחיב הלב, כדחליש טובא מגירסא, דהיינו ביומא דפגרי ביה רבנן, אז מותר לכם לשחוק מעט בשקאקי שקורין "שאך שפיל", דהיינו שחמט, וזה בלי מעות, רק לחדד בו השכל קצת. ובלבד שלא תאריכו בו, אלא כשעה אחת לכל היותר, לא זולת כלל וכלל.

בעל ספר חוקת עולם [להר"מ גיאת, דף תמ"א], אשר כתב ספר שלם על הלכות חוקות הגויים, הביא את דברי היעב"ץ הללו, והעיר בהערותיו לשם כי אין דבריו מתאימים עם בעל ראשית חכמה. הראיה, משום שהיעב"ץ מסכים כי השמחט מחדד קצת את השכל, לכן אפשר לשחק בו מעט, למשך כשעה, בזמן דפגרי רבנן, אבל בעל ראשית חכמה אוסר בכל גווני.

וז"ל שם, אולם רבינו וידאש בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק יב אות ט), לא ניחא ליד בזה, שכתב, ובכלל כת לצים, היא כת המשחקים בקוביא ושאר מיני שחוק. אע"פ שלא ישחקו להרויח מעות מזה כו'. ויש שהתירו לעצמם מיני השחוק בקוביות, שאומרים שהוא דבר המחדד השכל, וראיתי לגלות טעותם למען לא יתחכמו בטענות יצרם נגד תורת ה' כו'. ובעיני, קשה לי הדבר הזה יותר מכל העבירות. ע"ש.

הוא מביא גם את הספר שבט מוסר שהאריך למחות על כך בזה"ל, וכן כתב מהר"ר אליהו הכהן מאיזמיר, בספרו שבט מוסר (פרק מב), וזה לשונו, יודע המחשבות ובוהן הלבבות יפרע מן האיש המוציא זמנו להבל וריק, כי בעת שהוא פנוי מעסקו, במקום שילך לעסוק בתורה במה שיודע, או להלוך לבית המדרש, לשמוע דברי חכמים וחידותם כדי ללמוד דעת ויראת ה', מוציא זמנו לבטלה בשחוק האיסקא"ק [שחמט]. והבא למחות בידו, משיב לו שכוונתו הוא לחדד השכל.

היצר הרע מצא תירוץ טוב...

וכיון שנדמה לו כי מצא תשובה טובה, משיב לו בעל שבט מוסר, והאמת היא, שמאס בתורת ה' ובדרכיה, ולא חפץ בה לבו ומשום זה בוחר בשחוק, מעסק התורה. ובעבור שלא יחזיקוהו רשע, שמגיע לו נזק, משיב, שכוונתו לחדד שכלו. ואינו יודע שבתשובה זו מעיד על עצמו, שהתורה היקרה בזויה בעיניו חס ושלום, להיות בדעתו שהשחוק מחדד שכלו יותר מהתורה, שכתוב בה, "תודת י"י תמימה משיבת נפש. עדות י"י נאמנה מחכימת פתי וגו'". על ידי לימוד התורה מבינים היטב את הסברות ואת העמקות. וכי בשביל לחדד את השכל, צריכים את כל דברי שטות הללו? ואם כוונתו לפי האמת לחדד דעתו, היה לו לעסוק בתורה. כי אין חכמה כחכמת התורה, ואין חידוד גדול ממנה, כי מפי עליון מקוד החכמה, נאמנו

שערי יצחק – השיעור השבועי

פרקים, שלהי פרק ה', בפיהמ"ש, הקדמה למסכת אבות]. וז"ל, מי שקבע לעצמו עניין זה, לא יתעורר לצייר את הכתלים בזהב, או לעשות רקמת זהב בבגד. דהיינו, אם אדם התחזק בלימוד התורה, לא יחפש ענייני שטות ומותרות, כגון לצייר את הכותלים שלו בזהב, ולעשות ריקומים בבגדים. אלא אם כן כוונתו בזה להרחבת נפשו, כדי שתבריא, ויסתלק ממנה חליה, היא המרה השחורה, כדי שתהיה בהירה וזכה לקיבול החכמות, ועיקר הכוונה לשם שמים. כאָמרם [ברכות דף נ"ז ע"ב, שבת דף כ"ה ע"ב], דירה נאה, ואשה נאה, ומיטה מוצעת, לתלמידי חכמים. כי הנפש תלאה, ותיטפש המחשבה, בהתמדת המבט בדברים הקשים. אם אדם רואה חושך, ורק שחורות, ולא דברים המשמחים, הרי הוא, כמו שילאה הגוף בהתעסקו במלאכות המייגעות, עד שינוח ויִנָּפֵשׁ, ואז ישוב לתקנו. כן זקוקה הנפש גם כן להירגע, ולהתעסק בשלוות חושים, כגון על ידי הסתכלות בציורים ובדברים נאים, כגון נופים מרהיבים ואכמ"ל, עד שתסור ממנה הלאות. כמו שאמרו, כי חלשי רבנן מגירסא. זהו ממש כמו שאמר היעב"ץ, שישנו מצב שתש כחו של אדם מרוב הלימוד.

מסיים הרמב"ם, ואפשר שבאופן זה אין אלו רעות, ולא מעשים לריק. כלומר, ההתעוררות לציורים ולכיורים בבניינים ובכלים ובבגדים. מעניין שהרמב"ם אומר זאת רק בלשון אפשר, אבל עכ"פ הוא נתן לכך פתח. ובודקתי את דברי הרמב"ם במקורם בלשון ערבי, והנה כתוב כאן "פישך". זהו לשון חשש. מובן שהוא מסופק בדבר, חושש לומר כך].

אם נשאל אותם מדוע אתם משחקים בשחמט? הם עונים, זה בשביל חידוד הלימוד. אזי נשאל אותם שוב, "הנה מה טוב, עתה תשבו ותפתחו את הגמ' ותלמדו, הלא כעת הנכם חריפים במיוחד....". הם עונים, "לא כעת. עכשיו אנחנו צריכים ללכת לנוח".

דבריה, ויושר אמריה. אם כן מוכרח שכופר בתורה בלבו, ובמי שנתנה, שהוא הקב"ה, מלוא כל הארץ כבודו, שאם מודה על זה, איך שוחק לפניו?

בעל שבט מוסר מאריך על כך, ואומר, היאומן, שהיודע שעומד בפני המלך, עושה בפניו דברים של היתול, כדי לחייב ראשו למלך? ועוד, דהשקר מבואר, במה שמשיב שמשחק כדי לחדד שכלו, שאין אנו רואים שאחר שחידד שכלו, הולך ועוסק בתורה, להבין בה בחידוד האיסקא"ר [שחמט]. כי אם בכל עת או יום שהוא פנוי מעסקיו, עוסק בשחוק, אוי לו ואוי לנפשו, שדומה בדעתו שמרמה לקונו. הרי אנחנו רואים כי אינו עוסק בתורה בסיום משחק השחמט. הוא הולך לישן, ולמחרת, הוא מחדד את שכלו שוב... הוא עוסק כל ימיו רק בחידוד השכל, כביכול, ואין שום תוצאות. הוא לא הגיע בסוף ללימוד. הזאת ישיב, כשמביאים אותו לדין לפני בוראו, שחקתי באיסקא"ר, כדי לחדד עמו שכלי להבין תורתך? והלא ידחפו אותו מרום רקיע עד תהומא דארעא, כזרוק אבן במרגמה.

אלו דברי השבט מוסר, ובעל חוקת עולם מציג את דבריהם זה כנגד זה, ומבין כי ישנה מחלוקת בין היעב"ץ, לבין הראשית חכמה והשבט מוסר.

אמנם לענ"ד לכאורה אין סתירה ביניהם. גם היעב"ץ מתנגד למשחק השחמט בחריפות, ולא התיר אלא בתנאי, דחליש טובא מגירסא, דהיינו ביומא דפגרי ביה רבנן. כלומר, שהאדם חלש מאד, וכגון אם למד זמן מרובה, וממש תש כחו, ובלאו הכי לא ילמד כעת. אזי יכול לשחק מעט במשחק השחמט.

ומה שאנו אומרים כי לפעמים מצוי אצל אדם שצריך קצת לנפוש ולנוח, ומותר לו דברים שאסורים בשאר הזמנים, אינם דברים חדשים, כי גם הרמב"ם כתב דבר הדומה לזה [בשמונה

אפילו אם נשוב ונשאל אותם, "האם מחר תקומו ותתחילו ללמוד?". המציאות מראה כי הם קמים, וממשיכים לשחק שוב. מובן אם כן, שאין התירוץ הללו אמתיים, אלא תירוץ היצר הרע.

ועל זה – השחמט – אפשר לומר להיות ראש חד, ומושב חד...

תלמיד חכם אחד שנמצא כאן אמר לי, שבילדותו ובעעירותו שיחק הרבה מאד שחמט. הוא היה מומחה בזה, אלוף. אך אח"כ הפסיק וחדל מזה לגמרי, והגיע למסקנא שאין מזה תועלת שלממש, זה ביטול תורה, התורה מחדדת הרבה יותר מזה באלף מונים.

*

אצל חלק מהחסידים, ובפרט בחו"ל, אך ישנם ממשיכים זאת גם בארץ ישראל, ישנו לילה הנקרא "ליל ניטל", זהו זמן שנולד בו הנצרי. אותו האיש.

אותם החסידים לא לומדים אז, כי אומרים שזהו יום שתועלת הלימוד הולכת לסטרא אחרא רח"ל.

אצלינו בתימן (וגם בכל ארצות המזרח וכו') המנהג הזה לשעבר לא נשמע, וגם כיום פה בארץ ישראל, איננו מתייחסים למנהג הזה. אף רבים מגדולי האשכנזים לא מתייחסים כיום למנהג זה. יתכן כי בחו"ל היתה קצת סכנה ללכת ללמוד באותו היום, כי הגויים אז השתוללו, וארבו ליהודים, והיה סכנת נפשות ללכת לבית המדרשות, לכן היהודים הסתגרו בבתים, ולא למדו.

באותו הלילה לא למדו, אלא שיחקו בשחמט. וכדומה. הם טוענים כי מי שלומד אז, הולך לימודו לנשמתו של אותו האיש רח"ל, וכביכול יש בו איזה חסרון. ובמלים אחרות קצרות, המחמירים בזה, רואים איזה פגם בלימוד דאז.

אמנם למעשה, אם יש צד להחמיר, הוא אינו אלא בחו"ל, אבל כעת בארץ ישראל ב"ה אין את ההשפעה הזאת. לכן לא צריכים להתייחס לכך בכלל, אלא לומדים כהרגלם.

ממילא יוצא, כי אין יום, ואין לילה, אין רגע, ואין שניה, בהם אנחנו פטורים מלימוד התורה. לבד ממה שדיברנו מקודם, כי יתכן היתר מסויים במצב עומס, למי שמרגיש צורך לכך, לשחק בשחמט.

שאלה מהקהל: אבל הם אומרים שיש אז בליל ניטל השפעות רוחניות רעות וטמאות.

תשובת מרן שליט"א: נכון. כך כתוב בספרי חסידות. אבל הרי מסתבר שזה לא בכל העולם, רק בארצות אירופה ששם שולטת קליפת אדום, ממנו בא אותו האיש, יש"ו הנצרי שר"י. לא שייך אצלינו בארצנו וכדומה. פה אין לו כח.

המשך בירור דין המאפה החדש לפסח ששמו "טריטא", האם ברכתו בורא מיני מזונות גם בקביעת סעודה, והאם יוצאים בו ידי חובת כזית בליל הסדר.

הפסוק אומר [שמות י"ב, ל"ט], וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק, אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם. עֲגַת מִצּוֹת, כִּי לֹא חָמֵץ. כִּי גֵרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם. וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֶה. וְגַם צִדָּה, לֹא עָשׂוּ לָהֶם. אומרת על כך המכילתא [שם, וראה עוד מדרש שכל טוב], אין עוגה אלא חררה, שנאמר באליהו, אַךְ עָשִׂי לִי מִשֶּׁם עֲגָה קִטְנָה כְּרֵאשֹׁנָה [מ"א י"ז י"ג], וכתוב [יחזקאל ד', י"ב], וְעֲגַת שְׁעָרִים תֵּאכְלֶנָּה. במדרש הגדול הביא את מה שאמר אברהם לשרה [בראשית י"ח, ו'], לוֹשִׁי וְעֲשִׂי עֲגוֹת.

ישנם חילוקי גירסאות בין מדרש הגדול לשאר ספרים. בעניינינו בעל מדרש הגדול גורס, הַרְרָה, בה"א. ושאר הספרים גורסים, הַרְרָה, בחי"ת.

שערי יצחק – השיעור השבועי

והמקובל בשאר קהילות תימן, ולא נתברר לי ממתי הם התחילו לנהוג כן.

ברוב המקומות בתימן נהגו בשתי צורות אפייה שונות. האפייה היתה בטבון התימני הנודע, וכנראה אפשר לראותו אפילו כיום בכמה מקומות, זהו כמו התנור שהיה בזמן חז"ל. המצות מדובקות על דפנות התנור, ולא בקרקעיתו. התנור לא היה מיוחד כמובן לימות הפסח, אלא לכל ימות השנה, ובדפנותיו הדביקו את הלחמים. אלא שלצורך פסח הכשירוהו, או עשו תנור נפרד כמוהו.

ישנה אפשרות שונה של אפייה אשר היתה נהוגה בכמה מקומות, על ידי ה"מכבזה" – מאפיית (= כרית אפיה מנצרים). הנשים לא היו מדבקות את הפיתות בידיהם על דפנות התנור, כיון שהוא חם, וצריך ממש אמנות להכניס את המצה, ולרדד אותה על הדפנות, כנגד העצים הלוהטים. צריכים לרדד בזהירות, לכיוון ימין ולכיוון שמאל, ולהסיט את הפנים הצדה. הנשים שהיו מתעסקות בזה, היו מומחיות בתחומן. וגם אחרי כל החכמה והרגילות, לא הצליחו לרדד את המצות דק דק, בפרט בקצוות, לכן המצות יצאו מעט עבות. לכן המציאו בכמה מקומות את הכלי הנקרא מכבזה, שהיו מניחים עליה את הבעק, ומרדדים עליה את המצה, מחוץ לתנור, ואח"כ מדביקים את המצה על התנור.

ואמנם, גם האפייה על ידי מכבזה קשה לא מעט, ואפילו נולדו ממנה מעט בעיות הלכתיות, ובעיקר מה שנדבק הבעק מעל המכבזה. כבר מהרי"ץ והשתילי זיתים דיברו על כך ועייני יצחק על שלחן ערוך המקוצר סי' פ"ז אות כ"ב ד"ה בדרך, כי באותו הבד המולבש מעל הנצרים, נכנס מעט בעק בנקבים. לכן פוסק מהרי"ץ, כי אחרי כל אפייה, צריכים לכבס את הבד. אמנם, השתילי זיתים פוסק כי אין חייבים לכבס, ואפשר לנקר בלבד. מובן כי

גירסת חררה, מפרש הערוך וערך חר, וראה מהרש"א סוטה דף ל"ה ע"א, מלשון חור. כיון שמדובר על הולכי מדברות שאין להם אפשרות לסחוב עמם תנורים, בזמן הליכתם במדבר, יוצרים חור בקרקע, ושמים שם גחלים. כמובן, אם אקלים המדבר חם, לא צריכים לשים גחלים, כי הבעק נאפה בחום האדמה. זוהי הכוונה בתיבת חררה, מלשון חורים חורים.

וביאור גירסת המדרש הגדול, הרה, נראה כי היא מלשון הרים הרים. ועניינו יובן, בהיות שהשכבה העליונה של בעק מתנפחת מרוב החום, עד שנראה הכל כמין הר, ועוד הר, ועוד הר.

דיברנו בשיעור הקודם על המאפה החדש הנקרא טריתא, שהוא הצעה ניאותר לאנשים הממהרים, ואין להם זמן רב ליטול ידיים, ולברך המוציא וברהמ"ז, כי הם חפצים במאכל משביע, וגם מאידך קל באכילה. זו הטריתא, כי היא עשויה מבלילה רכה.

הארכנו על כך אז, ואמרנו כי מבחינת הכשרות, פשיטא שאין שום שאלה ופקפוק. גם מבחינת הברכה, היא מזוונות, כיון שהיא נאפית מבלילה רכה. נראה לי לעיקר הדין כי ברכתה מזוונות, אפילו בקביעות סעודה. אך כיון שישנם חילוקי דעות, מי שירצה להחמיר, לפטור זאת בתוך כדי אכילת מצה, תבוא עליו ברכה.

אמרנו עוד, כי המאפה הזה אינו חדש בעולם, אלא כבר נהגו לאכלו בעבר, בעיר רדאע אשר בתימן. כך העיד מה"ר יחיא בסיס זצ"ל.

למי שלא יודע נאמר, כי העיר רדאע, היא אחת מן הערים הגדולות בתימן. צנעא, היא הגדולה ביותר, היא עיר הבירה. ובנוסף ישנם ערים גדולות נוספות, כגון ד'מאר, וצעדה. גם בעוב"י רדאע חיו תלמידי חכמים. ומנהגם בעשיית המצות היה שונה במעט מן הנפוץ

גם הפתרון הזה הוא מעט מסובך, ובפרט ביו"ט, אז אין אפשרות לכבס.

כנראה, בעיקבות הבעיות הללו, עלה לאנשי רדאע הרעיון לאפות את המצות מבלילה רכה. יש להניח כי בני רדאע לא נהגו בכך לבדם, אלא אף היישובים הסמוכים אליהם. לא ראיתי שנתנו טעם מדוע הם נהגו כך, אבל זהו מה שנראה לי, שבכדי לצאת מכל החששות הללו, ומהסיבות שאמרתי בשיעור הקודם. לשו את הבצק מבלילה רכה, אשר לא לוקח זמן ללוש אותו. חיממו והסיקו אבן בחום חזק, ובמקום להדביק את המצה עם המכבזה על הדפנות, או להדביקה בידים, ערבבו את הבצק בקערה, ושפכוהו לתנור, ובמשך כעשר דקות נאפתה המצה היטב. ואפילו שאותו הבצק לא נילוש, וממילא העיסה אינה נוחה כ"כ, מכל מקום, כיון שמשמים בה הרבה מים, היא נוחה וקלה לאכילה, ובכך הרוויחו לכאורה את כל הבחינות.

שאלה מהקהל: האם עשר דקות זה לא הרבה זמן? הרי פיתה רגילה נאפית בערך למשך כדקה?

תשובת מרן שליט"א: מסתבר כי בגלל ריבוי המים היא נאפתה באיטיות יותר.

בשו"ת עולת יצחק [ח"א סימן ק"מ] דיברנו על עיסת הלחוח והכובאנה לעניין הפרשת חלה, ולגבי הכשרת הכלי לפסת. שם הארכנו בכל הנושא דלעיל, על הטריטא והטרקנין.

אמרנו שם כי ללחוח יש דין טרוקנין, ולא למימרא שהם ממש אותו הדבר, אלא שלשניהם יש את כמעט את אותו הדין, כי הם דומים זה לזה. הטריטא היא דקה מן הדקה, ואילו הלחוח אינו דק. זו הסיבה שברכת הלחוח היא מזונות, ואם קובע סעודתו עליה, מברך המוציא. יש סוג מאפה דק יותר, כמו הטריטא, שברכתו מזונות אפילו בקביעות סעודה.

לפני כשבוע, סיבבו משמים שאקבל שאלה על העניין הנ"ל בזה"ל, שאלות לרבני המכון: שלום וברכה למור"ר הרבנים הגאונים.

שמי מאיר שלו, ברצוני לשאול מספר שאלות. לגבי המצות שמכינים בהשגחת מוהר"ר יצחק רצאבי שליט"א, ראיתי לפני שנתיים באשקלון, אצל הרב עזארה, ששופכים על המשטח הלוהט את המים שמעורבבים עם הקמח, וזה לא עיסה אלא נוזל. ושמעתי ת"ח ספרדי שאמר בשיעור שנראה שברכתו מזונות לפי השו"ע.

האם יש מחלוקת בין מנהגינו שמברכים על זה המוציא, לבין הספרדים שיברכו על זה מזונות?

שואל אותנו מאיר שלו, כי באשקלון, בהשגחה שלכם, שופכים עיסה נוזלית על התנור, ואמר ת"ח ספרדי, כי לפי זה יוצאת ברכתם מזונות ולא המוציא. וממילא הוא מברר, האם לדין ישנו מנהג שונה?

אבל הנני מתפלא, הייתי שם בעצמי, והעיסה איננה נוזלת כדבריו. הסתפקתי, אולי לפני שנתיים אירע איזה זמן שהמצב היה שונה? לכן ביקשתי מהרב שילה יגאלי יצ"ו לברר, מפקח הכשרות מטעמנו, האם יתכן כדבר הזה? והשיב לי, כי לא היה ולא נברא. אין דבר כזה. הקמח מונה שמונים אחוז מהעיסה, והמים עשרים אחוז מהעיסה. כך יוצא ממילא כי העיסה עבה, ולא נוזלת.

אמנם, איני יכול להכחישו, כי הוא אמר שראה זאת בעיניו, ואולי אירע כך במקרה, מפני שהנשים הלשות שם, אינן לוקחות את הקמח והמים לפי מדה, אלא באומד הדעת ובהשערה. כי הן מומחיות ומנוסות באופן טבעי, ויתכן כי בדיוק בזמן שהוא הגיע, אירע שהעיסה היתה נוזלית.

שאלה מהקהל: מפי השמועה שמעתי על מאפיה אחרת שנוהגת ללוש עיסה נוזלית.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ועכשיו אומר לנו הרמב"ם כלל גדול, זה הכלל, כל שמברכין עליו ברכת המזון, יוצא בה ידי חובתו. וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון, אין יוצא בה ידי חובתו. הרמב"ם פוסק, כי בכדי לצאת ידי חובת מצה, צריכים שיהיה עליה ברהמ"ז, ואם אין מברכים עליה ברהמ"ז, לא יוצאים בה בפסח.

אלו דברי הרמב"ם בהל' חמץ ומצה. ומשום מה, דין זה של אפייה בקרקע, לא נזכרה בש"ע, ואין כאן המקום להיכנס לפלפולים.

בהלכות ברכות כתב הרמב"ם [פרק ג' הל"ט – וסימניך ג"ט] הלכה נוספת לגבי אותה העיסה הנאפית בקרקע. אלא שבהלכות חמץ ומצה, לא טרח הרמב"ם לפרש את מהות האפייה הזו, אבל בהלכות ברכות, הרמב"ם פירט יותר. כנראה שבהלכות חמץ ומצה הוא סמך על מה שביאר מקודם, בהלכות ברכות. הרי ספר אהבה קדם לספר זמנים.

זה לשון הרמב"ם שם, עיסה שנאפית בקרקע כמו שהערביים שוכני המדברות אופים, הואיל ואין עליה צורת פת, מברך עליה בתחילה בורא מיני מזונות. ואם קבע מזונו עליה, מברך המוציא. וכך עיסה שלשה בדבש, או בשמן, או בחלב, או שעירב בה מיני תבלין, ואפאה, והיא הנקראת פת הבאה בכיסנין, אף על פי שהוא פת, מברך עליה בורא מיני מזונות. ואם קבע סעודתו עליה, מברך המוציא.

אלו דברי הרמב"ם, ועתה נפרש כוונתו. עיסה שנאפית בקרקע כמו שהערביים שוכני המדברות אופים, אלו הבדווים, כיון שאין להם תנורים, הם אופים בקרקע. כך – להבדיל בין הקודש לבין החול – גם אפו אבותינו בזמן שיצאו ממצרים, כי לא היו להם תנורים בנמצא. פעם אחת אפו גם היהודים על הקרקע. גם בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל כתוב [בפרשת בא] כי אבותינו ביציאתם ממצרים, שמו את הבעק על ראשם, והוא נאפה מחום השמש.

ואמר העורך: עתה אבאר הדברים יותר. שמעתי ביום ששי האחרון, מפי האברך החשוב הרב משה והב שליט"א, כי הרה"ג שבתאי לוי שליט"א מתאונן בשיעוריו על כי המצות התימניות שראה, נשפכות מתוך הקערה אל פי התנור... השבתי לו, כי במצות בהכשר פעולת צדיק מעולם לא היה דבר כזה. ואם ישנם מאפיות אחרות שנוהגות כך, אזי שיקחו את האחריות לתיקון הדבר.

תשובת מרן שליט"א: א"כ כנראה חל כאן בלבול.

הערת הרב שילה יגאלי יצ"ו: אין ולא היתה מציאות כזו במצות שלנו. הם נוטלים את המצות בידיים, ולא במצקת.

תשובת מרן שליט"א: הנני אומר, ואפילו יהי כדבריו, ניהב ליה כל דליה. אם אמנם יצאה עיסה נוזלית כזאת בטעות, כי הוא אומר שראה במו עיניו, לכן צריכים לדון לגופו של עניין, האם ברכתם מזונות, או המוציא? ועוד צריך לברר, האם יוצאים במצה רכה כזו ידי חובה בליל הסדר?

למעשה, הדין הזה מפורש ברמב"ם [הלכות חמץ ומצה פ"ו הל"ו – וסימניך ז"ו העמודים] אחד מצה שנאפית בתנור או באלפס, בין שהדביק הבעק באלפס ואחר כך הרתיח, בין שהרתיח ואחר כך הדביק, אפילו אפאה בקרקע, הרי זה יוצא בה ידי חובתו. וכן אם לא נאפית אפייה גמורה, יוצאין בה. והוא שלא יהיו חוטין של בעק נמשכין ממנה בעת שפורסה. ויוצאין ברקיק השרוי, והוא שלא נימות. אבל מצה שבישלה, אינו יוצא בה ידי חובתו באכילתה, שהרי אין בה טעם הפת.

צריכים לשים לב למה שאומר הרמב"ם בהלכה הבאה, אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו, כגון שאכלה טבל, או מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו, או שגזלה. כיון שלא הופרשו מהמצה תרומות ומעשרות, הרי היא מצה אסורה, הרי לבד ממה שאכל טבל, גם לא יוצא בה ידי חובת מצה.

מסתמא, לא כולם אפו עם השמש, אלא חלקם, והחלק האחר אפו בקרקע. יתכן גם משהו ממוצע, שהשמש חיממה את הקרקע. ועכ"פ, מהבחינה ההלכתית זו אכן שאלה, ולא ניכנס אליה כעת, אך זו המציאות שנהגה אז במדבר.

מסביר הרמב"ם, כי אותה האפיה בקרקע, הואיל ואין עליה צורת פת, מברך עליה בתחילה בורא מיני מזונות. ואם קבע מזונו עליה, מברך המוציא.

והדברים צריכים ביאור, כי בהלכות חמץ ומצה אומר הרמב"ם שיוצאים בה ידי חובה, רק אם זה המוציא וברהמ"ז. והרי בהלכות ברכות מפורש כי ברכתה בורא מיני מזונות ועל המחיה, ורק אם קובעים עליה סעודה, ברכתה המוציא?

אפשר להבין, כי אין הכי נמי, וכוונת הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה לומר, כי רק אם קבעו עליה סעודה, יוצאים בה ידי חובה. והרמב"ם סתם ולא פירש זאת, כיון שבהלכות חמץ ומצה הוא לא נכנס לפרטי דיני ברכות, רק כלל ואמר כי אם שייך שברכתה תהא המוציא וברהמ"ז, יוצאים בה ידי חובה.

בליל הסדר, אם נמצאת לפנינו מצה כזו, מה נברך עליה? הרי אנו אוכלים רק כזית, ומה נברך? בזה יש לחקור, אפשר לומר כי נברך עליה מזונות, כיון שאין אוכלים ממנה אלא שיעור מועט. אך אפשר לומר עוד, כי בליל הסדר, חשיבות המצוה קובעת את המצה להיות המוציא.

רואים כי מפרשי הרמב"ם התחבטו בזה, וקשה להכריע בה, כיון שישנם מפרשים כך, וישנם מפרשים אחרת, ואילו ברמב"ם הדברים קצת סתומים. הפירוש הראשון יותר מתקבל על דעתי, אך ישנם מפרשים שלמדו כפי הפירוש השני.

מי שרוצה להרחיב את אפיקי הידיעות בזה, יפתח את ספר המפתח בהוצאת ר' שבתאי פרנקל ז"ל, שם אספו את כל המפרשים הדנים בכך, ורואים כי ישנם שלושה צדדים בדבר. ישנם האומרים כי מצות אכילת מצה, קובעת את המאפה להמוציא, ואפילו אם אוכלים ממנו קצת, יש לו חשיבות. וישנם האומרים, כעין שאמרנו מקודם, שברכתו מזונות, אך כיון שבקביעות סעודה ברכתו המוציא, יוצאים בה ידי חובה בפסח.

חידוש שלישי הביאו שם, בשם מפרשים אחרים, כי מן התורה היא פת גמורה, והגם שלא מברכים עליה המוציא וברהמ"ז, אלא אם כן קבע, היינו משום שלא החמירו בהם רבנן. ביאור הדבר, כיון שמדאורייתא הפת הנאפית בקרקע, נחשבת פת, יוצאים בה ידי חובה בפסח. וזאת, למרות שבדיני ברכות ישנו חילוק לגבי הברכה, אם קבע סעודה, המוציא, ואם לא קבע, מזונות. מכל מקום היינו דוקא לגבי ברכות, כי שם לא החמירו חז"ל לברך המוציא, אלא רק בפת. והמובן בזה הוא, שעיקר החילוק בין קבע ללא קבע, הוא רק מדרבנן, אבל יוצאים בה ידי חובה מצה, כיון שמדאורייתא היא פת גמורה.

למסקנא, ישנם שלושה דרכים להסביר את הרמב"ם, כיצד יוצאים ידי חובה בפת הנאפית בקרקע. האחד, שמברכים עליה מזונות, ויוצאים בה. השני, שמאפה זה נחשב פת מן התורה. הפירוש השלישי הוא שיוצאים בה בליל הסדר, היינו דוקא אם קבעו עליה סעודה. אבל אם לא קבעו עליה סעודה, לא יוצאים בה ידי חובה.

אלו הם שלושת הפירושים ההלכתיים בדעת הרמב"ם. ואמנם, אינני יודע כיצד התנהגו שם ברדאע לגבי הברכה, אבל עתה נברר את הסוגיא משרשה, ונראה כי הדברים אינם קשורים זה לזה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

גם בשו"ת עולת יצחק [ח"ג סימן קמ"ה] הרחבנו בנושא, אגב ביאור מנהג קדמונינו שלא לעשות גמארי בפסח. "גמארי" הוא מלשון גומרי, כלומר גחלים. זהו לחם שנאפה ע"ג גחלים.

מובא בתשובה שם חידושו של השתילי זיתים, כי נמנעו מלעשות גמארי בפסח, למרות שמעיקר הדין אין איסור בדבר, והחמירו כיון שהבצק הוא עבה, ומתוך כך הוא עלול ליפול לצדדים ולא ייאפה כולו כהוגן, לכן העדיפו שלא להיכנס לשאלה הזו בפסח, כי משתדלים להחמיר בפסח ככל האפשר. ובהמשך הבאנו כי יש מפרשים על עיסת גמארי, כי היא בדיוק העיסה אשר אנו מדברים עליה כעת, הנקראת "עיסה הנאפית בקרקע, כמו שהערביים שוכני המדברות אופים", אשר מניחים את האבנים על האדמה, ושופכים עליהם את העיסה. ברור איפה כי עיסה זו מלוכלכת, ואין עליה תואר לחם, ולאותם שוכני המדברות, אין אפשרות אחרת, לבד מהאפשרות הזו. או אפשרות דומה אחרת, לאפות על גבי רמץ, דהיינו אפר חם. וכבר כתוב בתהלים וק"ה, ט"ו, וְלֶחֶם לֶבֶב אָנוּשׁ יִסְעֵד.

ומסקנת הדברים היא כך. גם אם הבצק הוא נוזלי בהחלט, לפי חלק מהפירושים דלעיל בדעת הרמב"ם, ישנם צדדים שיוצאים בס ידי חובתו בפסח, ואין השאלה אלא לגבי הברכה, אך רבים מסכימים שיוצאים בהם ידי חובה. גם הבאנו שיטה האומרת כי אפילו בלא קביעות סעודה, מברכים עליה המוציא, כיון שהמצוה קובעת.

אמנם ברור כי זה רק לפי הנוהגים לאכלם בפסח, ואין דברינו אלא להסביר, מדוע מנהג זה אינו מופקע ח"ו, אך לענין לכתחילה, פשיטא כי עדיף לצאת מהספק, ולא להיכנס לשאלות הללו.

כל מה שדיברנו מקודם, היה זה בבירור דין עיסה הנאפית בקרקע, וצריכים להבין, מה החסרון בצורת אפייה כזו? התשובה פשוטה למאד. עיסה הנאפית בצורה כזו, משונה במראיתה מלחם רגיל, מפני שהיא נאפית בתוך האדמה, ומכניסים לשם גחלים וכו', עד שנראה ממש כי נשחתה צורת העיסה, ונשתנית מצורת פת רגילה.

שאלה מהקהל: מדוע לקחת אבן חלקה?

תשובת מרן שליט"א: כי אבן רגילה היא מחוספסת. אבל ישנם אבנים חלקות, כמין שיש. כנראה הם לא רצו שיידבק הבצק על גבי האבן, כי אפשר לנקות דוקא את דפני התנור, אך את קרקעית התנור קשה לנקות. לכן אפו על אבן חלקה, ומרימים אותם אחרי האפייה, ויוצאת המצה בשלמות.

המשך שאלה מהקהל: כיום גם חלק מהערבים אופים פיתות על אבנים חלקות, הנקראות חלוקי נחל, ומניחים גחלים לוחשות תחתיהם, והפיתה נאפית על אותם האבנים החלקות. האם זהו צורת האפייה שהיתה ברדאע?

תשובת מרן שליט"א: אכן, נראה שהאפייה שם היתה מעין מה שאתה מתאר.

הרמב"ם למד את דינו מן הגמ' בברכות [דף ל"ח ע"א], שם דנה הסוגיא על "כובא דארעא", והבין הרמב"ם כי מושג זה, הוא בדיוק העיסה הנאפית בקרקע המדוברת. אכן, לרש"י [שם] ישנו פירוש אחר, וגם הש"ע [או"ח סימן קס"ח סעיף ט"ז] הביא את פירושו, אבל לרמב"ם ישנו פירוש שונה. ומסתברא כי אין מחלוקת ביניהם לדינא, אלא רק בהבנת משמעות הגמ'. את עיקרי הדברים דלעיל, הסברתי באריכות בבארות יצחק [חלק ה' דף פ"ט ד"ה ומבואר], בשם בעל גינת ורדים [כלל א' סי' כ"ד].

בספר "מנחת מרחשת" שהוציא לאור ידידנו הרה"ג אורן צדוק שליט"א, הרחיב בנושא הזה. כלל הספר עוסק באריכות בבירור ברכת הלחוח, ונסוב על מה שכבר פסקנו בעבר, כי ברכת הלחוח הנפוץ היא מזוונות, אך ורק מבלי קביעות סעודה, אבל אם קובעים סעודתו עליה, ברכתה המוציא, וצריכה נטילת ידים.

לעומת זאת התברר לו כי הרבה אנשים מקילים ראש בנושא הזה, ובהזדמנויות שונות, כגון בבתי אבלים לא אליכם, מגישים ככרות לחוח לרוב, ובכדי להקל על עצמם, יושבים אנשים ואוכלים אפילו בקביעות סעודה, ואינם נגשים ליטול ידים כלל ועיקר, וגם לא מברכים המוציא, ולא ברהמ"ז. כך נוהגים הרבה אנשים, כיון שאמרו להם כי זהו "המנהג" כביכול. לכן, כיון שהנושא הזה חזר וניער, ישב הרב אורן לחבר ספר שלם לברר את הנושא הזה מיסודו, ולחזק את ההוראה שדיברנו עליה, כמו שאמרנו מקודם.

בין יתר הטענות שהוצרך הרב אורן להתייחס אליהם, אמרו, כי בעיר רדאע עושים לחוח מחיטה, בבלילה רכה, ואפילו אם קבעו עליה סעודה, בירכו עליה מזוונות.

ועל כך הוא ענה [שם בדף ס"ג], הנה אתם מביאים ראיה מרדאע, הלא אדרבה, אפילו בפסח הם עשו בלילה רכה לצורך המצות, ובכל זאת בירכו עליה המוציא.

וזה לשונו שם, וראיתי שהביאו ראיה מהימנ"א, קריה נאמנה, מקהילת רדאע. ש'לעתים' היו עושים שם לחוח מקמח חיטה, והיו מברכים עליו מזוונות אף בקביעות סעודה. והנה ודאי שתורת מנהג לכל גלילות תימן אין להביא מכאן, ואף שם במקומם לאנשי מקומם, קשה לומר שיהא בו תורת מנהג, כיון שעשו כן לעתים. ומלבד שעל כגון זה לא יכון שם מנהג, גם קרוב לודאי שהוראת רבני אתרייהו היא. ואם כן לא יגרע מרבני זמנינו שהובא בשמם

להורות כן, ואין על כך תורת מנהג, אלא הנהגה.

ברדאע בפסח, היו שופכין בלילה רכה מאוד על קרקעית התנור, כדי לאפותה מצות. וכבר הזכיר מנהג זה בספר ערי"ש על פסח בשם י"ש קהילות'. ומקום מנוחתה כבוד של עדות זו בספרו, הוא בסימן תס"א סעיף ה' עמ' ר"א, וזה לשונו שם. י"ש קהילות שהיו להם תנורים מיוחדים מאבן חלקה, מסיקים אותה כאש גחלת, ואחר כך מפנים ומנקים. ומיד שופכים הבצק העשוי גוזל, וסוגרים עליו. ונאפה בכדי עשר דקות בלבד'. והזכיר זאת בשם י"ש קהילות משום שאינו מנהגו הפרטי של הרב אלא מנהג כל הקהילה.

ואמרתי שנמצא לפי זה שאפשר ללמוד לנידון דידן. שהרי במנהג זה נמצא שהגדירו בלילה נוזלית זו כמאפה, היות שלבסוף אפאזה על גבי קרקעית התנור. וגדולה מכך היו יוצאים בה ידי חובת כזית מצה בליל פסח, למרות שבתחילתה בלילה הנשפכת היא. וממה שהגדיר זאת כמנהג הקהילה כאמור, מבואר שכך הוא מנהג עירם, ולא הוראת יחידים, וכל זה עומד בניגוד מוחלט לעדות הנזכרת בגבולם.

ומכאן אדרבה נמצינו למדים כלפי לייא, שאם אכן ישנו תורת מנהג בתימן בענין אפיית בלילה רכה הנשפכת המורכבת מקמח חיטה, אין זאת אלא לחייב ולא לפטור. וממנהג זה שמענו יותר מהוראת מרן, שסובר שבלי קביעות סעודה, ברכת הטרקנין והניבלי"ש הינה ברכת מזוונות. ואילו לפי מנהג זה, נמצא שהברכה עליו המוציא בלא קביעות סעודה, וכמו שהיא אכן דעת המג"א באלו המאכלים, החולק על מרן, והביאה השתילי זיתים להלכה.

אלא אם כן נאמר שחשיבות המצוה של כזית מצה בליל פסח, משויא ליה קביעות, ויש לדחות. רואים כי הרב אורן הרגיש בסברות

לאור זאת, אעפ"י שתיאפה בקרקע ובלילתה רכה, חשובה מצה לצאת בה ידי חובה בפסת. כל שכן זאת שעשויה אבן חלקה, וסוגרים עליה ונאפית כעשר דקות, הרי אלו נהגו דקדוקים והידורים למהדרין.

לפי עניות דעתי, השוו כאן שני דברים, שאין ביניהם קשר. ישנם שני הבדלים בין העיסות. הרמב"ם דיבר על עיסה הנאפית בקרקע, ומחמת כך, נשחת תארה עד שהושחרה. כך מפרש בעל גינת ורדים [שם], והסברנו את דבריו בבארות יצחק ועולת יצחק [שם] באריכות. הבדל שני, הרמב"ם המדבר על עיסה הנאפית בקרקע, אינו אומר שהיא עשויה מבלילה רכה. ברור איפה ששתי צורות האפייה אינו דומות זו לזו. ברדאע נהגו לעשות מצות מבלילה רכה, ועל אבן חלקה, ואילו הרמב"ם מדבר על עיסה עבה, הנאפית על הקרקע, לא על אבן.

לגופו של עניין, הסברנו בס"ד כי מהבחינה ההלכתית אין ספק שיברכו על עיסה זו אשר הונהגה ברדאע, המוציא, ועכ"פ אם קובעים עליה סעודה, מפני שסוף סוף עיסה זו היא בעלת עובי. ממילא הגם שאינה דומה לעיסה הנאפית בקרקע, אפשר אולי לדמותה לטרוקנין.

ברור גם שאין אפשרות לדמות את פירוש הרמב"ם (עיסה הנאפית בקרקע) לפירושו של רש"י בברכות דף ל"ז ע"ב (כירה שנותנין לתוכה מים וקמח), המובא בש"ע [סי' קס"ח סעיף ט"ו]. כבר הביאור הלכה [שם בסימן קס"ח ד"ה קמח ומים] עומד על כך. במשנה ברורה הוא מביא את דעת המג"א המעמיד בבלילה רכה, אבל בביאור הלכה עצמו מעיר עליו, ומדוע להסביר את דעת הש"ע כפי פירושו של הרמב"ם וכו', אך בסוף הניח בצריך עיון.

אולם בבארות יצחק [שם בדף צ"ט] כתבנו ליישב את קושית הביאור הלכה, כי לרמב"ם ישנה שיטה אחרת בכל הסוגיא, ואין אפשרות

שדיברנו עליהן מקודם. ואכן, גדולי עולם דנו בדבר. ברור איפה כי אי אפשר לדחות את צד זה בכדי. ממילא אין מוכרח להביא מאנשי רדאע ראייה, כיון דאליבא דאמת, ישנו צד כי אכן ליל הסדר קובע את המאפה לברכת המוציא, ואין ללמוד משם לכל ימות השנה. ולמרות שהדבר אינו ברור דיו, אפשר לצדד ולסנף את הסברא הזו, ואין לבנות ממנהגם מאומה.

לאמיתו של דבר נלע"ד בס"ד שאינו דומה מאפה זה ללחוח, כי בודאי הוא לא נעשה נקבים נקבים כמו הלחוח מאחר ששפכו את הבלילה הזאת לתנור מוסק. נמצא שזה רק למי שסובר שעניין טרוקנין הוא בלילה רכה, ולזה הרי אין מקור מפורש ברמב"ם. קיצרתי, אבל מי שיודע ולמד את שורש העניין בש"ס ובפוסקים העניין מובן. וציינתי קצת לקמן ד"ה ברור וד"ה אולם.

בספר ילקוט חיים [ערי"ש סי' תס"א דיני אפיית המצה סעיף ה', דף ר"א] כתב בזה"ל, יש קהילות שהיו להם תנורים מיוחדים מאבן חלקה, מסיקים אותה כאש גחלת, ואח"כ מפנים ומנקים, ומיד שופכים הבצק העשוי נוזל, סוגרים עליו, ונאפה בכדי עשר דקות בלבד.

כמקורות הדין כתב, רבינו בהל' חמץ ומצה פרק ו' הלכה ו' כתב, אפילו אפאה בקרקע, יוצא בה ידי חובתו. והוא בברכות דף ל"ז ב', טרוקנין חייבין בחלה, ואומר עליהם המוציא, ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסת. אע"ג דבלילתו רכה וגובלא בעלמא הוא, מכל מקום הוי כמו תחילתו סופגנים וסופו עיסה שחייב בחלה. מאי טרוקנין? אמר אביי כובא דארעא. ופירש רש"י, עושה מקום חלל בכירה, ונותן לתוכו מים וקמח, כמו שעושין באלפס, ע"ש.

וראה פירוש הר"ן על הרי"ף. זה נראה טעות, כי אין פירוש ר"ן על הרי"ף במס' ברכות, אלא תלמיד רבינו יונה.

אותיות, ואמרנו לחמניות, פירוש הדבר שהם אינם כלחם רגיל, אלא רכים ודקים.

המגן אברהם [סימן קס"ח סעיף י"ג] דן על מושג קביעות סעודה בלחמניות, וכתב בזה"ל, נראה לי, דאם הוא קבע סעודתו עליו, אף על פי שאכל עמו בשר ודברים אחרים, ואילו אכלו לבדו, לא היה שבע ממנו, אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות. וכ"מ הל' בגמ', כל שאחרים קובעין עליו. וכ"מ קצת בתו' שכתבו גבי לחמניות, אם קבע עליהם, כמו בפורים, עכ"ל. ובסמ"ק כתוב, בליל פורים, ובליל ברית מילה. ומסתמא בפורים אין קובעין לבדם, ואם אכלו לבדו, בעינן שיאכלו כל כך שאחרים רגילים לשבוע ממנו לבדו, דאם נשער שיעור שאוכלים עם ד"א, נתת דבריך לשיעורין. ביאור הדברים, שבפורים צריכים לאכול סעודה, ונהגו הם לקבוע הסעודה על אותם הלחמניות.

ממילא נראה לי, כי גם אותם שנהגו לאכול בפורים "מעצוב" ו"סמנה", אינו מנהג קדום אצלנו, אלא הגיע מחוץ לתימן, עפ"י הפוסקים הללו. לא ניכנס לנושא זה כעת, כיון שהוא סובל אריכות, ואי"ה נאריך על כך בשבוע הבא.

תקוותנו שהנושא דלעיל ברור דיו, כיון שאנחנו עוברים כעת לנושא אחר.

בדין שני מינים שברכותיהם שוות שהאחד פוטר את השני, חידוש הרשב"א כי אינו בדין שיפטר אינו חשוב את החשוב דרך גררא, דברי כף החיים על כך, ומסקנת מרן שליט"א דאמרינן סב"ל. ובעניין הגרשו"א ובעל תורה שלמה.

בש"ע המקוצר [סימן ל"ז סעיף י"ז] כתבנו כך, היו לפניו שני מינים שברכותיהם שוות, דהיינו, אדם יושב לאכול, וישנם לפניו שני מיני פירות שברכתם בורא פרי העץ, כגון תפוז ואגוז. הדבר ברור שלא יברך פעמיים, כיון בכך עובר על ברכה שאינה צריכה. לכן מברך על האחד,

להשוותם יחד, וצדקו דברי המגן אברהם. הסבר דעת המג"א הוא, כי הבלילה הרכה, אלו הטרוקנין והטריטא המובאים בש"ע, אך הרמב"ם מדבר על בלילה עבה, ומשום שנשחת תארה ואינה ניכרת כלחם, פסק לברך עליה מזונות. ואכן, עניין נשחת תארה לא נזכר בש"ע, אך אין אפשרות להכניס ולחבר את דעת הרמב"ם, בפירוש דעת השלחן ערוך, וממילא לדחות את המגן אברהם.

בנוגע לעניינינו יוצא כך. הטריטא אשר אנו מדברים עליה, שהיא תופץ לציבור אי"ה לקראת חג הפסח, ברכתה מזונות, בלא קביעות סעודה. כמו כן יש להיזהר שלא לאכלה בערב הפסח, כיון שישנו צד שהיא לחם עוני. ואם קובע סעודתו עליה, הרי זו שאלה קשה, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

*

לקראת ימי הפורים שיבואו אלינו לשלום, נביא הערה נוספת הקשורה קצת לסוגייתנו, לגבי הניבליא"ש. התברר כי ישנם מקומות שהכינו לפורים "מעצוב" ו"סמנה". לא ניכנס כעת לברר את הדברים, רק נעיר כי אצלנו מקובל לאכול את המאכל הזה בסעודה המפסקת, כיון שהוא עשוי מחמאה וביצים, ומתאים לעת הזו. בכל זאת, ישנם שנהגו לאכול דוקא בסעודת פורים.

הקשר לסוגייתנו כאמור הוא לגבי הניבלא"ש. כבר אמרנו כי ישנן שלוש חלוקות, לחמניות, טרוקנין וטריטא. שלושתם הוזכרו בגמ'. הלחמניות אלו כמו לחמים, אבל רכים ודקים, ונקראים בפוסקים אובליא"ש, ולדקים ורכים מאד קוראים ניבלי"ש, או ניבלא"ש. כל אלו כמעט כמו לחם רגיל, ואעפ"י כן נקראו לחמניות, ולא לחם רגיל, לפי הכלל הנודע, "כל המוסיף גורע". לחם הוא הלחם המקובל, אבל כשהוספנו ואמרנו, "לחמניות", גרענו. כמו שאומרים איש, ואישון. המוסיף גרע. ההוספות האלו הם כמו שבעת האותיות – האמנת"ו. כך גם בנ"ד, כשהוספנו על הלחם

שערי יצחק – השיעור השבועי

כיון שאינו בדין שיפטור שאינו חשוב לְחֶשֶׁב דרך גְּרָא. הענבים הם החשובים, ואינם נפטרים בדרך גררא, אלא בכונה מפורשת.

כך פסקנו גם אנחנו בעניינינו בש"ע המקוצר סימן ל"ו, וגם בסימן מ"ג העלינו כך, הביאו לו פרי שהוא חשוב וחביב עליו יותר מן הראשונים, או שהוא ממין שבעה, אפילו יש לפניו עוד מן הראשונים, צריך לברך על זה שהביאו לו. כי מה שאינו חשוב, אינו יכול לפטור את החשוב דרך גררא, אלא דוקא כשנתכוון לפטרו.

צריכים לדעת כי הלכות ברכות אינן פשוטות כלל ועיקר. כבר הבאנו את דברי הגמ' בברכות ודף ל"ח ע"א, האומרת על רב זביד, אדם גדול הוא, ובקי בברכות. משמע כי בכדי לדייק בדיני ברכות, צריכים גדלות מיוחדת.

ברצוני לספר לכם מה שהיה לפני יותר משלושים שנה, בחיים חיותו של מו"ר הגרש"ז אורבך זצ"ל, אבל נקדים לו הקדמה.

בירושלים היה רב מפורסם אז, מחשובי חסידי גור, בשם הרב מנחם מנדל כשר, בעל תורה שלימה. לפני כן הוא היה ראש ישיבת שפת אמת. הרמ"מ כשר חיבר ספרים רבים ונכבדים, כגון שו"ת דברי מנחם, תורה שלמה הכולל כארבעים כרכים, ועוד ספרים רבים, כגון "התקופה הגדולה". הוא בהחלט אחד מגאוני פולין, עוד מהתקופה שלפני המלחמה. הוא השתתף גם בהצלת האדמו"ר מגור בשואה וכו', ובקיצור, היה לו מעמד תורני חשוב מאד.

אבל מאידך גיסא, לא כולם היו מרוצים ממנו. בספר התקופה הגדולה כתובים מעט מאמרים כנגד האדמו"ר מסטמר, וגם יש קצת ציונות, ומעט השכלה בספריו.

היתה שמועה בציבור, שהרמ"מ כשר הגיע לבקר את הגרי"ז מבריסק זצ"ל. לא נתברר לי האם הוא דיבר איתו, או שלא דיבר איתו. בכל אופן אחרי שיצא הרמ"מ כשר מהבית, שאל

ופוטר את השני. ההלכה אומרת, יש חילוקי דעות אבל עכ"פ כך הוא המנהג, כי אם אחד מהפירות הוא ממין שבעה, הוא קודם. אם אחד חביב, והשני אינו חביב, מקדימים את החביב. וכן אם האחד חשוב יותר, מקדימים את החשוב.

היו לפניו שני מינים שברכותיהם שוות, כגון אגוז ותפוח, שיכול לברך על אחד ולפטור גם את השני, חייב לעשות כן. ואסור לו לברך על אחד בכונה שלא לפטור את השני, כדי לברך גם עליו בפני עצמו, מפני שאסור לגרום ברכה שאינה צריכה. ויברך על היותר חשוב, ונפטור השני אף על פי שלא היתה כוונתו לפטרו. אבל אם בירך על זה שאינו חשוב, אינו נפטור החשוב אלא אם כן היתה דעתו לפטרו.

אבל אם בירך בסתם, צריך לחזור ולברך על החשוב, דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב לְחֶשֶׁב דרך גְּרָא. ויש אומרים שכן הדין גם בברכה אחרונה.

הלכה זו היא חידוש גדול, שיצאה מבית מדרשו של רבינו שלמה בן אדרת ויחידושי הרשב"א בברכות דף מ"ז. הרשב"א אומר, אינו בדין שיפטור שאינו חשוב לְחֶשֶׁב דרך גְּרָא, דהיינו, אם נמצאים לפניך כמה פירות, ולפחות שניים, האחד ממין שבעה, והשני אינו ממין שבעה. אם בירך בטעות על הפרי שאינו ממין שבעה, לפי שאינו יודע בדיוק איזה פירות יש לפניו, ולקח מן הבא לידו, יצטרך לברך על השני שוב.

ציור השאלה הוא כך. אדם יושב לאכול, ונטל אגוז שהיה סמוך לפניו, וראה אח"כ כי הגישו מקודם גם ענבים. מלכתחילה הוא לא ידע שהגישו ענבים, אלא רק ראה את השלחן ערוך, ולא התבונן בדיוק מה הגישו, ועתה הוא נוכח לראות שנמצאים כאן גם ענבים. כיון שהוא לא ידע מקודם כי נמצאים כאן ענבים, לא התכוון אליהם במפורש, לפי הרשב"א הוא צריך לברך שוב בורא פרי העץ על הענבים,

הגרי"ז את בני ביתו, מי הוא האיש הזה? השיבו לו, כי הוא הרמ"מ כשר.

ביידיש קראו לו קוֹשֶׁר, בעברית זה נשתנה ל"כְּשֵׁר".

השיב להם הגרי"ז על אתר, "הוא אינו מנחם כשר, אלא מנחם טרף"... כפי דרכם והנהגתם של גאוני בריסק המתבטאת בחדות מחשבה, ותפיסה דקה מן הדקה.

כך השמועה אומרת, וצריכים לברר זאת. אבל מה שידוע לי הוא שהדברים אכן אינם פשוטים בכלל, ויתכן כי הוא על הגבול... פה ושם רואים כי יש לו פזילה מועטה לכיוון השכלה, או לספרים שאינם כשרים לגמרי.

מאידך גיסא, ספריו התקבלו אצל גדולי תורה. לדוגמא, זכורני כי הגר"ח קנייבסקי מזכירו בספריו, ואפילו על האדמו"ר מסטמר, העיד לי מישהו, כי ראה את התורה שלימה באוצר ספריו. ואמנם, הוא גם ראה בכמה מקומות שעשה האדמו"ר מסטמר כמה סימונים בגוף הספר. כנראה כמו "סוגריים" על דברים חשובים. מובן איפה, כי הוא עבר ועיין בספר.

יצירת הספר תורה שלמה, היא משהו ממש אדיר... הוא אסף את כל התורה שבע"פ על התורה שבכתב. גם הוא היה גאון בעצמו, ממש כשרון גדול, וכל זאת, מתוך התמדה עצומה.

בעבר, בעת היותי בחור בישיבת קול תורה, לא ידעתי מכל הסיפורים הללו. הרמ"מ כשר ביקש לצרפני לצוות האברכים הכותבים שלו, וכך היה המעשה. אחד הספרים הראשונים שלי נקרא, האותיות המשונות בתורה ותורה שלמה כרך כ"ט. הרמ"מ כשר הכירני, והוא אחז כי אני "עילוי", וכך הוא גם כתב בפתיחה (אינה ה' לידי איש כלבבי, ת"ח אברך כמדדרשו וכו' עילוי עצום חו"ב בחדרי תורה, וכבר פרסם ספרים אחדים וכו').

כיצד הוא הגיע למסקנא זו? לא תכננתי לדבר על כך, אבל כיון שהזכרתי, נאמר בקצרה. הרמ"מ כשר דיבר בדברי תורה עם מישהו בשפת היידיש, והוא ידע כי אני לא מבין את השפה. אח"כ הוא דיבר עמי, ולפתע הוא הבין כי קלטתי את מה שהם דיברו (מתוך הדברי תורה שאמרו בלשה"ק, צירפתי וקישרתי את מה שהוסיפו בנתיים ביידיש, והבנתי מעצמי כוונתם). הוא התפלא ושאל, וכי הבנת מה שדיברנו?

מכח זה ומעוד טעמים, הוא החליט כי אני עילוי, לכן הוא מינה אותי לחבר את הספר האותיות המשונות בתורה. זהו חיבור מיוחד על האותיות הלפופות והעקומות והמסתעף, כיון שהוא ראה שיש לי ידיעה בנושאים הללו. הוא עשה אתי הסכם ואמר לי, כל מחסורך עלי, אני אשלם את כל העבודה. רק תיקח את הספרים, תבדוק ותעבוד עליהם כראוי. אתה מבין את הכת"י, מה צריך להיות כאן, ומה צ"ל שם, ולאיפה כל דבר שייך. חיברתי על זה ספר שלם, בזכות שהוא נתן לכסף מוצא, וגם להדפיס אח"כ ולהוציא לאור. תנצב"ה.

הוא אמר לי, כי הוא בעצמו תכנן לחבר את החיבור הנ"ל, אך כבר אין לו זמן, לכן הוא ביקש ממני לעשות זאת במקומו. מאז זכינו שעניין האותיות הלפופות והעקומות בספרי תורה, התפרסם בכל העולם.

כל זה היתה הקדמה. באתי לבקש הסכמה מהגרשז"א על הספר עולת יצחק ח"א, היה זה בימים ההם. כבר קיבלתי ממנו קודם את הסכמתו על הספר פסקי מהרי"ץ וכו', ואז באתי בנוסף לבקש על הספר עולת יצחק חלק הראשון.

נענה הגרשז"א ואמר, אינך צריך הסכמה, והרי אתה כתבת עם הרב כשר... כיון שכתבת יחד עם הרב כשר, אין לך הסכמה גדולה מזו. הרמ"מ כשר הוא אדם גדול.

שערי יצחק – השיעור השבועי

לגופו של עניין הנז"ל, אני מעיד לפניכם כי נוכחתי לדעת שצודק הגרי"ז מבריסק. פעם דיברנו על איזה נושא רוחני חשוב, על ספר של אחד מגדולי ישראל, וראיתי לפתע כי הוא מגחך. אזי הבנתי את גדלותו של הגרי"ז מבריסק. היתה לו הבחנה דקה מן הדקה, לזהות בו סטייה קלה מהדרך המסורה.

מכאן תדעו ותבינו איך אני מבחין למשל בדרדעים מוסוים, וכדומה. נדבקתי מהגרי"ז...

הגרי"ז בבינתו הבחין בסירכא מסויימת, לא כזו שפוסלתו לגמרי, אלא רק ראייה המעידה על היותו מושפע קצת מדעות זרות. אמנם, כל אדם נידון אחרי רובו. לא נותר לי אלא לבקש כי תבינו את הדברים במינוח הנכון, כי בסה"כ הוא מהמחנה החרדי.

לצערנו, אצל הרבה אנשים גדולים, מוצאים לפעמים דעות חיצוניות, ולפלא בעיני כי הדבר מצוי אפילו אצל החסידים. כמה שהם צדיקים ופרושים, יש מהם מחזיקים בהשקפות פסולות, אך אולי דוקא השתייכותם לחסידות, היא ששומרת עליהם.

הרמ"מ כשר הוא היה מחשובי חסידי גור. זכורני מפעם שהתפללתי בבית מדרשם, בירושלם עיקו"ת. הלכתי אתו, וראיתי שהקצו לו מקום מיוחד וחשוב, כיאות לתלמיד חכם גדול כמוהו.

אחרי ככלות בכל, צריכים לדעת תמיד להיזהר מהדעות החיצוניות. אצל כמה גדולים נכנסו מעט מהדעות האלו, באחוזים מועטים, ואין לקבל מהם את כל הדברים, אלא לבקר אותם. לדעת משקל העניין, ולא לסמוך בעיניים עצומות. לעשות קידוש וגם הבדלה...

למרות כל זאת, כבר אמרנו כי כמה מגדולי ישראל עיינו בספריו והזכירוהו בחיבוריהם, כגון הגרא"א דסלר במכתב מאליהו, ועוד. משמע כי הספר תורה שלמה התקבל כספר כשר.

הייתי נבוך מהתשובה הזו, ולא ידעתי מה לענות לו. הרי הגרי"ז אמר שהוא ממש טרף, בדיוק הפוך ממה שהוא אחז... מה אשיב לו? הרי ההסכמה זו לא מספיקה לי?

בסופו של דבר נפלט לי מהפה תשובה, אמרתי לגרשז"א, "אבל יש לו מתנגדים..."

שמע זאת הגרשז"א, וחזר על מה שאמר מקודם, "הרב כשר הוא אדם גדול", בתוספת, "ויש לו מתנגדים..."

אח"כ הוא הוסיף ואמר, אתה כבר מפורסם בזכות הספרים הראשונים שלך, לכן תכתוב בשער הספר כי הנך מחבר הספרים בארות יצחק וכו', וממילא אינך צריך הסכמות נוספות. ואכן, כך עשיתי, ומאז חדלתי מלקחת הסכמות. היה זה עפ"י עצתו.

והעניין בזה יובן על-פי הנודע מהחתם סופר כי מאז שפשט הדפוס בעולם, הנהיגו גדולי ישראל שלא להדפיס ספר בלי הסכמות, שמא המחבר אינו הגון, ופיץ דברים בלתי מוסמכים בעולם. כי לפני הדפוס, שהעתיקו הכל בכתב יד, אם הספר לא היה ראוי, לא יעתיקו אותו וסופו לגניזה. אך על-ידי הדפוס, יש סכנה. לכן מחבר ידוע מתוך ספרים קודמים שלו שכבר קיבלו הסכמות, אינו צריך שוב ושוב.

לפי הסיפור הזה, עלתה לי מחשבה בראש, אולי כמו שאמר לי הגרשז"א, הוא אדם גדול, ויש לו מתנגדים", כך היא גם כוונת הגמ' על רב זביד, אדם גדול הוא, ובקי בברכות. ברם ברור למבין, כי הפשט הזה אינו מסתדר, כי כוונת הגרשז"א היתה לומר כי הגם שהוא אדם גדול, ואין חולק על כך, למרות זאת יש לו מתנגדים. הוא אומר בזה בעצם, כי הדברים אינם סותרים זה לזה, וכנראה שישנם חילוקי דעות בדבר, אך אי אפשר לפרש כן על רב זביד בגמ', כמובן למעין. ניסיתי אולי אפשר להסביר בדרך זו את הגמרא, כי לא כל כך מובו הקשר בין אדם גדול, לבין בקי בברכות, למה זה שני דברים.

אבל מעכשיו תבינו מדוע אני מביא אותו בראשי תיבות תו"ש, ולא באופן מלא. כי בר"ת זה יכו"ל גם תוספת שבת, תורת שבת... היכרתי אותו, ידעתי את האיש ואת שיחו, כדלעיל ד"ה לגופו.

נחזור לעניינינו, מאמר הגמ' בברכות, אדם גדול הוא, ובקי בברכות. מחדש הרשב"א הלכה חשובה בעניין ברכות. כי המין שאינו חשוב, אינו פוטר את המין החשוב דרך גררא. אמרנו בשיעור הקודם, כי המסקנא לגופו של עניין היא סב"ל, ואין לברך טוב, לחוש לדעת החולקים.

עתה נבאר את הדברים יותר בס"ד. הראשון המפורסם שאינו מסכים לנהוג כדברי הרשב"א, הוא הגרי"ח בכף החיים (סימן ר"ו ס"ק ט"ל), אשר נביא את דבריו בהמשך, וגם ננמק את טעמו, ונצדיק את שיטתו בראיות, כי רבים תמהו עליו. ברם, כיון שהזמן קצר, רק נפתח את העניין, ולא נסיימו כעת.

פסק הש"ע (סימן ר"ו סעיף ה') לגבי מי שבירך והביאו לו עוד כך, מי שברך על פירות שלפניו, ואחר כך הביאו לו יותר מאותו המין, או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון, אינו צריך לברך. וכתב הרמ"א, וטוב ליהדר לכתחלה להיות דעתו על כל מה שיביאו לו.

וכתב על כך בכף החיים בזה"ל, מי שיש לפניו פרי, ובירך עליו בורא פרי העץ, ולא היה לפניו פרי אחר. ואחר שבירך, בא לפניו פרי אחר יותר יפה, לא יאכל תחילה אלא מה שבירך עליו. ספר חסידים סימן תתמ"ז. והביאו כנסת הגדולה בהגהות הטור, מגן אברהם ס"ק ח'. ומיהו, מה שכתב המגן אברהם שם, דמיירי שהיה דעתו לפטור היפים, דאם לא כן צריך לחזור ולברך על היפים יעו"ש, מלשון ספר חסידים לא משמע כן, אלא אפילו לא היו לפניו בשעת ברכה, ולא כיון להם, כיון שברכתם כמו הפרי שבירך עליו, נפטרו יעו"ש.

והגם שכן כתב מרן ז"ל בבית יוסף בשם הרשב"א דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב את החשוב אלא דרך כוונה, והביאו מור"ם ז"ל לקמן סימן ר"א סעיף ה' בהגה, יעו"ש, נראה דמרן ז"ל לא סבירא ליה הכי מדלא כתב זה בשלחן ערוך. וכן משמע מדסתם בסעיף זה, וכתב דאם הביאו לו ממין אחר דאינו צריך לברך, ולא כתב לחלק במין האחר אם הוא חשוב יותר מן הראשון או לא, משמע דאין חילוק, אלא כל שברכתו כברכת הראשון אין צריך לברך.

נוקט הכף החיים, כי למרות שבספר בית יוסף הביא מרן את דעת הרשב"א, כיון שבשלחן ערוך לא הביאו, שמע מינה כי מרן חזר בו.

מנמק זאת הכף החיים ואומר, והטעם נראה לי משום דהא דמקדימין החשוב או מין שבעה אינו אלא לכתחלה ולחיוב מצוה אבל לא לגרום ברכה משום זה, ודוק. ומיהו המחמיר שלא לאכול דבר שיש בו פלוגתא אם צריך לחזור ולברך, תבוא עליו ברכה. גם בסימן ר"א (ס"ק כ"ד) חוזר הכף החיים על הכרעתו, לא לברך טוב, דלא כהרשב"א.

הכף החיים מציע לכתחילה לא לאכול את המאכל היותר חשוב, כיון שנפלה עליו מחלוקת. אפשר לומר גם שיברך בלב, וכמו שאנחנו מורים בכל כיוצא בזה.

רבים מתנגדים לפסק הכף החיים, וכשניכנס לעומק הסוגיא אי"ה, נביא את דבריהם, ונדון בהם כדרכה של תורה. עתה נדבר רק על נקודה אחת, עליה תמהים רבים, כיצד יתכן שמרן הביא בבית יוסף את הרשב"א בשתיקה, ולא הזכיר שום חולק, ובש"ע יסבור פתאום לחלוק על כך?

התשובה לדבר היא, צריכים לדעת כלל חשוב ויסודי לגבי הספר בית יוסף. ישנם בהרבה מקומות סתירות בין המובא בבית יוסף, למובא

שערי יצחק – השיעור השבועי

כמה ראשונים חולקים על הרשב"א. הזכרתי בשיעור שעבר את רבינו שמשון (הובא בספר על הכל), ראבי"ה, רבינו מנחם המאירי מביא את הרשב"א רק כיש אומרים, משמע שהיה ידוע לו או עכ"פ הבין כי דברי הרשב"א אינם מוסכמים. אגב, לא ברור לי מדוע החולקים על הכף החיים, מתעלמים מסגנון המאירי. ולפי הכף החיים דלעיל, גם הספר חסידים (סי' תתמ"ז) סובר כך. הגר"ז גם הוא מביא את שיטת הרשב"א, ומעיר כי ישנם החולקים.

נמצאנו למדים, כי אי אפשר להתעלם מכת החולקים, רבים הם. וכשישנה מחלוקת ביני ברכות, הרי נוקטים להלכה, ספק ברכות להקל.

אלו הם ראשי הפרקים של הסוגיא, וכיון שהיא נוגעת להלכה ולמעשה, אנחנו מורים בס"ד שלא לחזור ולברך. אבל כיון שמצוי שמתחיל אדם לאכול פרי אחד, ולאחריו התעורר תיאבוננו לאכול עוד, העצה היעוצה היא, בשעה שאדם מתחיל לאכול פירות, ומברך בורא פרי העץ, יתכוון בהדיא על כל הפירות היכולים לבוא לשולחנו. גם אם יביאו פרי אחר, ואפילו אם הוא מז' המינים. יחשוב גם אולי ישנו פרי על שולחני כעת, ואיני שם לב אליו. נראה לי לומר עוד, כי אפילו אם יבוא לפניו פרי לא צפוי, כגון שהגיעו אליו אורחים שאינם קרואים. גם על ציור כזה יתכוון בשעת ברכתו, וממילא מוסכם שאינו חוזר ומברך, ויוצא לגמרי מכל השאלה הזו.

לעניין דיעבד, אם הגיעה אליו השאלה הזו, מעיקר הדין אין לברך שוב, ועדיף לברך בלב, עלפי דעת הרמב"ם והסמ"ג, שיוצאים ידי חובת ברכה בהרהור.

והשם ב"ה יאיר עינינו במאור תורתו.

בש"ע. הסיבה לזה היא, כי מרן בספר בדק הבית, חזר בו בכמה מפסקיו בבית יוסף. אבל דא עקא, הרבה הלכות ועניינים שהעלה מרן בבדק הבית, נאבדו מאתנו.

ישנה עדות על כך מאת בנו של מרן, רבי יהודה קארו, הוא המביא לבית הדפוס את הספר בעיר סאלוניקי. עדות זו נזכרה בהרבה ספרים, ובין היתר גם ב"ארבעה טורים" שבהוצ' מכון המאו"ר [בהקדמה דף 24].

וכך מובא שם. הבית יוסף שלח את הערותיו והגהותיו ע"ג קונטרסים רבים, אך רק לאחר פטירתו החל בנו ר' יהודה להדפיסם. הוא הדפיס את הספר הזה, שנקרא בדק הבית, אבל לא נדפס בחייו. רבי יהודה התחיל להכניס לדפוס, אבל למרבה הצער, נאבדו כמה קונטרסים, ולא נמצא אלא זה. גם בנו של מהר"ם פאדובה, ר' שמואל קצנלבוגן מעיד שהבית יוסף שלח אליו חידושים רבים שחידש על הבית יוסף כולו, והם אבדו בדרך. עיקר העניין מובא בעוד ספרים, אבל בהוצאת מכון המאור ישנו תוספת חידוש לא ידוע מאת מהר"ש קצנלבוגן, כמו שהזכרנו, ועוד נדבר על זה בל"נ.

ממילא אין תמיהה, מדוע בש"ע חזר בו מפסקו של הרשב"א, ואין על כך הערה בבדק הבית. הרבה בנו בניינים, מכח השאלה הזו, והבינו כי בוודאות הש"ע מסכים לדברי הרשב"א. ואנו מתרצים, כי האמת כמו שכתב הכף החיים האומר כי מרן חזר בו, ואפילו שאיננו מוצאים מפורש בדעת מרן היפך זה, כיון שמעידים לנו על אבדן כמה קונטרסים מספר בדק הבית, יתכן בהחלט לתלות כי זוהי סיבת הדבר.

בעז"ה אנחנו נאריך על כך בשיעורים הבאים, כי לא נגעתי כעת אלא על קצה המזלג. הנושא ארוך, ולא אמרתי כעת אלא פרפרת קטנה, ואת הנוגע להלכה למעשה.